

Kocsis Edit

Szíriai albarelló a visegrádi királyi palotából

Nyomtatott kiadás:

Kocsis Edit: Szíriai albarelló a visegrádi királyi palotából.

*In: Corolla Museologica Kovács Tibor dedicata. Régészeti Füzetek Új Sorozat IV. szám.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011. 293-301.*

Jelen digitális kiadás a nyomtatott bővített verziója.

2012

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

2006. nyarán a visegrádi királyi palotában, - a Mátyás Király Múzeum jelenlegi főbejárata mellett - az északnyugati palotaszárny déli végét tárták fel. A Szőke Mátyás és Buzás Gergely vezette ásatások során a palota középkori nagy konyhája, egy valószínűleg kamrának használt helyiség és egy emésztő került napvilágra. Az emésztő már a Nagy Lajos-kori palotában is funkcionált, de többször is kitisztították, így betöltése – a fenekén maradt kevés leletanyagot kivéve – a Mátyás-kori palotai élet, valamint az 1544-es pusztulásig tartó korszak használatának kidobott szemetét tartalmazta.

Az emésztőt szinte teljesen feltöltötte a konyhai hulladék: különféle állatsontok, tojánhéjak, halpikkelyek, valamint a főző, tároló és asztali cserépedények darabjai. A palota berendezési tárgyainak maradványai, elbontott Zsigmond-kori kályhák töredékei mellett több, különleges lelet is akadt, például összetört Mátyás-kori lámpások és csillárok jól rekonstruálható töredékei.¹ A lelőhely rendkívül sok információt szolgáltatott az egykori királyi udvar életről,

2. *Az ornamentális díszű albarello (fotó: Buzás Gergely)*

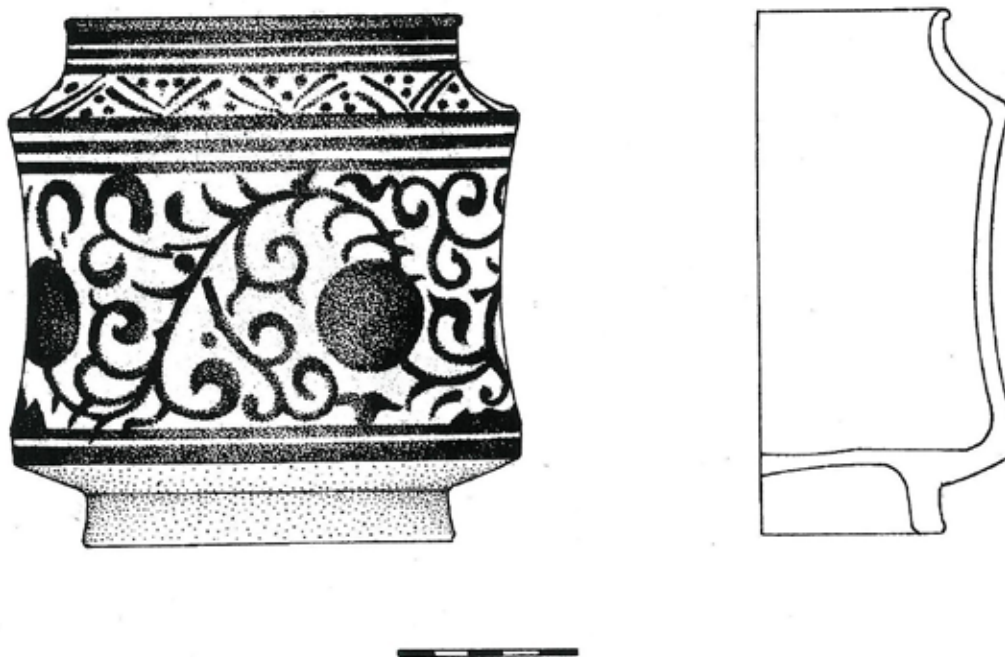
¹ Lásd: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490. Kiállítási katalógus. Budapest, 2008. 369-370. o.; 9.30.a-b. tétel.

1. *Az ornamentális díszű albarello megtalálása (fotó: Kováts István)*

ről, a konyha és az ebédlőtermek használati tárgyairól, berendezéséről.

A felső személtretegekből előbukkanó legkülönlegesebb kerámia tárgy mégis egy kék - fehér díszítésű orvosságos edény, más néven albarello volt, amelyet egészben dobtak ki (1. kép). A 15,2 cm magas, 14,1 cm átmérőjű edény alacsony talpgyűrűn áll, hengeres teste enyhén kónikus, válla csapott, felálló pereme lekerekített végű. A vastag falú tárgy anyaga erősen szemcsés soványítású, fehérre égetett kemény-cserép. Az edény testét kobaltkékkel festett növényi ornamentika, vállát és peremét pedig geometrikus minta díszíti. A növényi díszítést négy, kissé ovális folt – valószínűleg stilizált virág alkotja, amelyeket vékony leveles, kacsos, „S” alakban ívelődő indák kötnek össze. Ezt a motívumot az edénytest alján két, a tetején három festett csík fogja közre. A vállrészt kettős pálcikákkal kirajzolt cikkcakk vonal tagolja, az így keletkezett háromszögeket egy, két vagy három pont díszíti. Az albarello száját ugyancsak három kobaltkék csík emeli ki. Az edény teljes belsejét, valamint külsejét az edénytest aljáig vastag, szintelen, átlátszó mázzal vonták be, -

3. Az ornamentális díszű albarelló rajza és metszete (rajz: Boldizsár Péter)

egyes részeken a máz alatti festés csíkokban el-mázolódott. Az edény feneke mázatlan, sőt néhol az edénytest alsó, festett csíkja is fedetlenül maradt. A jó minőségű, bár apró repedéseket mutató máz az albarelló belsejében, ott, ahol a mázréteg vastagabb, halványzöld árnyalatúnak látszik (2. és 3. kép).

Az edény teljesen elűt a hazai kerámia készítményektől, ritka és értékes importáru volt. Magyarországon a visegrádi palotán kívül csupán a budai várból ismert néhány hasonló anyagú és mintájú, a máz alatt kézzel vagy feketeivel festett edénytöredék. Az albarellókból származó darabokon az edénytest alját határoló két keskeny csík felett vékony, leveles indák, és az egyik töredéken az alsó csíkok közelében egy nagy, kerekded, kobaltkék folt is látható. A budai darabokat kutatója közel-keleti eredetűnek tartja, és a 14. század második felére keltezi. A töredékek legkésőbb a Zsigmond-korban kerültek földbe.²

Még egy fontos analógiája létezik különleges leletünknek: ez anyagában, készítés technikájában, méretében és szokatlan alakjában is meg-

egyezik vele. Ez az orvosságos edény is a visegrádi palotában került elő 1952-ben (4. kép). Lelőkörülményei alapján a 14. század közepén, 1360 körül vetették ki szemét közé,³ és eredetileg Szíriából származhatott.⁴ A patikaedény magassága 16 cm, átmérője 15 cm, külsejét fekete és türkizkék színnel festett, geometrikus mintázat borítja, és kívül - belül ugyancsak szintelen mázzal vonták be. Holl Imre az edény testét borító, mandorla alakú díszítések párhu-

3 Buzás 1994. 109-110. o. Az edény 1952-ben, Héjj Miklós ásátásán, a palota északi kis sziklaudvarán került napvilágra egy olyan rétegből, amely egy Anjou-kori átépítés során, 1360 körül elbontott Anjou-kori épületek szemétre vetett kályhatöredékeit és használati tárgyait tartalmazta. Korábban a bontást egy Zsigmond-kori építkezéssel hozták kapcsolatba, de az ezeket datáló ún. „szerecsenfejes” dénárok keltezésének módosulása, (ezt a pénztípust már bizonyosan verték az 1350-es évektől is) a helyzetet megváltoztatta. Lásd: Tóth Csaba: Der „Saracen-Denar”. *Folia Archaeologia* 49 (2001/2) 349-361., Holl Imre: Anjou-kori kályhacsempék. *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 219-240., valamint Buzás – Mészáros: A középkori Visegrád egyházainak régészeti kutatásai. *Magyar Sion. Új folyam II. (XLIV.)* 2008/1. 71-103.

2 Holl 1990. 243-246. o., 34. kép 3. a-c. és 35. kép.

4 Holl 1990. 249. o., 37. kép.

4. *A geometrikus díszű albarelló (fotó: Buzás Gergely)*

zamát egy a szíriai Hama-ban feltárt 14. századi csésze mag alakú mintájában fedezte fel,⁵ de a mandorlák belsejében látható motívumra is egy hamai tál belsejében találhatunk analógiát.⁶ Az albarelló nyakát díszítő cikkcakkos minta, valamint a feketével kirajzolt térkitöltő elemek is gyakoriak 14. századi szíriai vagy az egyiptomi Kairó egyik városrészéből, Fuszatból származó díszedényeken. A mandorlák sorával dekorált edénytest és cikkcakk festéses válldíszítés Szíriában élő hagyományát igazolja egy másik, 13. századi albarelló is (5. kép).⁷

A 15. század végén kidobott visegrádi albarelló festésének meghatározó motívumai

5 Riis - Poulsen 1957. 223. o., 775. kép.

6 Riis - Poulsen 1957. 223. o., 770. kép.

7 Tonghini – Grube 1989. 85. o. A szír albarellónak a visegrádi mandorlás példányhoz való hasonlatosságára és a visegrádi darab szíriai eredetére (Héjj Miklós könyvében perzsa eredetüként szerepelt, lásd: Miklos Hejj: *The Royal Palace of Visegrad*, Budapest. 1970.) a visegrádi albarellót is tanulmányozó Nahla Nassar hívta fel az akkor Kuwaitban tartózkodó Fehérvári Géza figyelmét, aki erről 1998-ban levelében számolt be Dr. Gedai Istvánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, mellékelve a szír albarelló fotóját is.

az edénytest közepén található ovális foltok, - feltehetően virágok – amelyeket vékony, szétterülő leveles indák öveznek és kötnek össze. A virágminta előzményei iráni eredetűek lehetnek. Kerek foltként ábrázolt virágokkal és leveles indákkal díszített, szuzai eredetű tál látható a Louvre kiállításán a 15. századra keltezve (6. kép). A rózsabimbószerű virág szirmai sötétebb kékkel vannak kirajzolva az indigókék alapon.⁸ Hasonló tálát ismerünk a perzsi Meshedből is.⁹ Az indigókék festésű tál típus készítési idejére egy az Ermitázsban őrzött, felirata szerint 1473-74-ben készült analógia adhat támpontot.¹⁰ A perzsi tálak leveles indáinak vonalve-

5. *13. századi szír albarelló (Fehérvári Géza nyomán)*

8 A párhuzamot és a fotót is Orosz Krisztinának köszönöm.

9 Fehérvári 1987. 161. színes kép.

10 Fehérvári 1987. 171. o.

6. 15. századi perzsa tál a Louvre kiállításán (fotó: Orosz Krisztina)

zetése is hasonlít kissé a visegrádi darabhoz, de az indák rövidebbek, leveleik húsosabbak.

A visegrádi albarellóra jellemző, kacskarinós kacsokkal és vékony levelekkel szétágazó indadisz párhuzamai inkább Szíriában fedezhetők fel. Egy Szicíliában talált, 15. század eleji damaszkuszi vázán sávokra osztott panelekben látható ez a motívum – krizantémokat keretezve.¹¹ Egy Párizsban őrzött, a 15. század első felére keltezhető, ugyancsak damaszkuszi albarellón az indaminta még közelebb áll a visegrádi darabhoz, csak itt madarakat, valamint Firenze liliomos címerpajzsát ölelik körül az indák.¹² A visegrádi edény vállát ékesítő jellegzetes, cikkcakk vonalas, pontokkal tagolt minta ugyancsak Szíriához köti az albarellót, párhuzama egy hamai ásatáson előkerült tál peremén található meg.¹³

Az átlátszó máz alatt fekete, kobaltkék és türkiz színű festéssel díszített edények (albarellók is) nagy mennyiségben készültek Szíriában és Egyiptomban a 13. századtól kezdve. A 14 - 15. századtól a Közel-Keletre áramló, kék-fehér színezésű kínai porcelán nagy hatást gyakorolt a kerámiaművességre. Előbb Iránban kezdték utánozni, később a kék- fehér színű edények készítésének divatja a Közel-Keleten is elter-

jedt.¹⁴ A díszítőelemek között megjelentek kínai és perzsa eredetű motívumok is, amelyek ötvöződtek a hagyományos mintákkal. Szíriában elsősorban Damaszkusz és Hama voltak ekkor a kerámia gyártás központjai.¹⁵

Mindkét Visegrádon talált albarelló készítés technikája közel-keleti eredetre vall, és bár a Szíriában és Egyiptomban készült kerámiákat ebben a korszakban nem nagyon lehet megkülönböztetni egymástól,¹⁶ mintakincsük, párhuzamaik alapján inkább Szíriában, azon belül is Hama-ban készülhettek. A geometrikus motívumú orvosságos edény jellegzetesen közel-keleti, hagyományos mintájú, 14. század első felében készült darab, amely a Nagy Lajos-kor elején juthatott el Magyarországra, és 1360 körül dobták ki törötten. Az indás - virágos díszű albarelló színezésében már a kínai porcelán, mintázatában pedig perzsa díszítőelemek hatását is mutatja, díszítésének stílusa kissé későbbi jellegű. Anyaga és analógiái szerint ez is Hama-

7. 14. századi majolika albarelló Damaszkuszban, az Arab Orvostudomány Múzeumának kiállításán (fotó: Kocsis Edit)

11 Lane 1957. 30. o., 14. kép.

12 Lane 1957. 30. o., 15. kép.

13 Riis – Poulsen 1957. 224. o., 778. kép.

14 Fehérvári 1987. 171. o.

15 Lane: 1957. 29-30. o.

16 Gerelyes – Kovács 1999. 33-34. o.

8. Majolika albarelló Hubert vagy Jan van Eyck: „A három Mária a sírnál” című képén

ban készülhetett a 14. században vagy a 15. század első felében, s valószínűleg Nagy Lajos vagy Zsigmond király uralkodása idején kerülhetett Visegrádra. A gondosan óvott díszedényt sokáig használhatták, igen hosszú időt élt meg, s csak a 15. század végén, Mátyás uralkodása idején került szemétre.

Érdekes kérdés az albarellók alacsony, zömök alakja és gyakorlatilag megegyező méretük, hiszen elég ritka véletlen, hogy éppen két ilyen szokatlan alakú keleti díszedény került a visegrádi palotába. Ha eltérő díszítési stílusuk ellenére mégis egy időben készültek, felvetődhet az a lehetőség is, hogy a geometrikus és a növényi díszítésű edény párt alkotott.

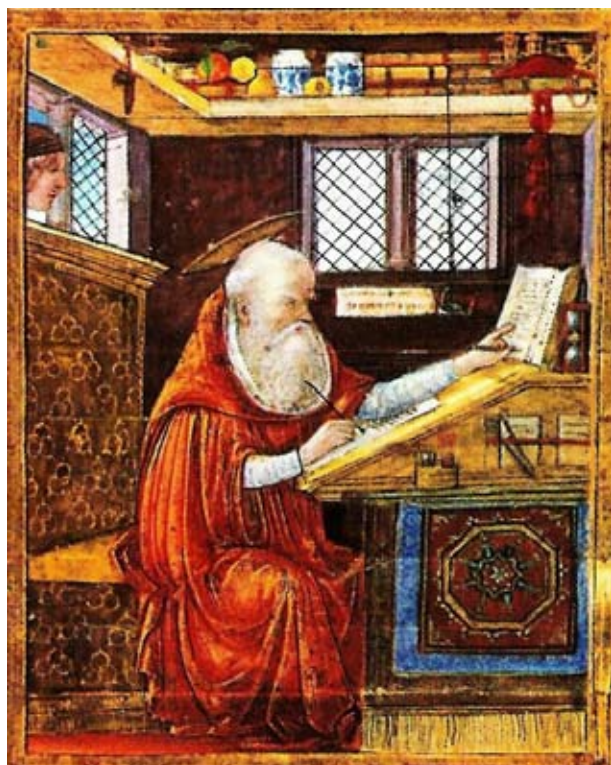
Hispaniában a magasabb, nyújtottabb testű albarellókat kedvelték, ez az alacsony edényfor-

ma ott szinte ismeretlen, s a Közel-Keleten is ritka, bár ott elvétve akad néhány darab (7. kép).¹⁷ Jóval gyakrabban találhatunk ilyeneket Itáliában, ahol helyben is készültek protomajolika és majolika patikaedények.¹⁸ Az alacsonyabb, szélesebb formák praktikusabbnak bizonyulhattak a használatban.

Forrásokból és leletekből tudjuk, hogy keleti fajansz díszedényeket nagy mennyiségben exportáltak Damaszkuszról Szicíliába és Itáliába ebben a korszakban. Piero di Cosimo de Medici például három damaszkuszi albarellót birtokolt 1456-ban, amelyeket diplomáciai ajándékként

¹⁷ Damaszkuszban az Arab Orvostudomány Múzeumának kiállításán is látható hasonló méretű 14. századi orvosságos edény.

¹⁸ Budára is került ilyen alacsonyabb típusú protomajolika albarelló, bár ez kicsit karcsúbb. Ld.: Boldizsár 1988. 42. o., 10. kép.

9. *Majolika albarellók az 1486-os Hieronymus Kódex címlapján*

kapott.¹⁹ Lehetséges, hogy a szíriaiak igyekeztek az itáliai vásárlók igényeihez alkalmazkodni az edények alakjával is. Az itáliai kereskedők Egyiptomból, a Nílus torkolatvidékén kialakított kereskedelmi lerakataikon keresztül szerezheték be az árut, vagy a Hamához közel eső, és könnyen megközelíthető Tripoliszon keresztül, amely város a 14. század közepére már kezdett újjáéledni a 13. század végi pusztulásból.²⁰ A visegrádi darabok is valószínűleg közvetve, Itálián keresztül jutottak el Magyarországra, hiszen a magyar királyságnak kevés közvetlen kapcsolata volt a levantei területekkel.

Az albarellók sokféleképpen kerülhettek a magyar királyi udvarba. A különleges, ritka és drága import edények akár diplomáciai ajándékok is lehettek, bár valószínűbb, hogy kereskedelmi úton érkeztek Itália valamely városállamán, vagy éppen Velencén keresztül, amely a Levantéval folytatott kereskedelmet a kezében tartotta. Talán Erzsébet anyakirályné 1343-as itáliai utazásából visszatérve hozhatta magával Magyarországra, de Nagy Lajos király itáliai

hadakozásai és diplomáciai kapcsolatai útján is idekerülhettek, a növényi díszítésű albarelló esetében pedig Zsigmond király számos utazása, szétágazó diplomáciai tevékenysége is számításba vehető.

Az albarellókat patikaedényként, tégelyként használták, gyógynövényeket, orvosságokat, kenőcsöket tartottak bennük. Hispániában és Itáliában a 14 - 15. században nagy számban használták e célra ezeket az edényeket. Lehet, hogy a magyar udvarban is orvosságos tégelyként hasznosították őket, de a tárgyak különleges, keleti import áruk lévén, dekorációként, esetleg virágvázaaként is szolgálhattak. Magyarországon Mátyás korából tudunk királyi patikáról, az ő budai udvarából maradtak fenn az egykori gyógyszertár értékes tárolóedényeinek töredékei. A patika felszerelése nem volt egységes, sokféle alakú, különféle eredetű edény kapott helyet benne, a felirattal ellátott, díszes példányoktól az egyszerűbb kivitelű, fehér ónmázás darabokig, a drága itáliai és hispániai import kerámiáktól a hazai készítésű majolikáig.²¹

10. *Valenciai albarelló Hugo van der Goes 1479-es Portinari oltárképén*

19 Lane 1957. 30. o.

20 Runciman 1999. 967-968.

21 Kovács 2008. 352-353. o.

Albarellókat a 15. századi festészet számos esetben megörökített. Orvosságos edényként leggyakrabban Mária Magdolna kezében ábrázolták, mint kenőcsöt tartalmazó tégelyt, amikor a három Mária felkeresi Jézus sírját. Kék festésű majolika albarellót tart a kezében Mária Magdolna Hubert vagy Jan van Eyck: „Három Mária a sírnál” című képén is (8. kép). Két tégelyként használt, kék – fehér majolika albarelló látható könyvek és gyümölcsök között a falipolcon az 1486-ból származó Hieronymus Kódex címlapjának kis miniatúráján is (9. kép).²²

Egyes oltárképeken virágvázaként láthatunk színes majolika edényeket. Hugo van der Goes: A pásztorok imádását ábrázoló Portinari oltárán (1476-79.) – amelyet az Uffizzi képtárban őriznek – egy valenciai albarelló szolgál a liliomoknak vázaként (10. kép). Ezek az ábrázolásokon azonban a majolika edények nem egyszerűen használati tárgyak, a bennük látható virágokkal együtt szimbólikus szerepük volt, Máriát jelképezték, az ő tisztaságára, illetve későbbi szenvedéseire utaltak.²³

Irodalom

- Bibliotheca Corviniana. Magyar Helikon – Corvina 1976. Szerkesztette: Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára.
- Boldizsár Péter: Bizánci és dél-itáliai kerámiák egyes magyarországi középkori lelőhelyekről. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1987. Szeged, 1988. 37-48.
- Buzás Gergely: A kápolna és az északkeleti palota leírása. A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Visegrád Régészeti Monográfiái 1. Visegrád, 1994.
- Buzás Gergely – Mészáros Orsolya: A középkori Visegrád egyházainak régészeti kutatásai. Magyar Sion. Új folyam II. (XLIV.) 2008/1. 71 – 103. o.
- Fehérvári Géza: Az iszlám művészet története. Budapest, 1987.
- Gerelyes Ibolya – Kovács Orsolya: Egy ismeretlen orientalista. Zsolnay Miklós keleti kerámiagyűjteménye. Pécs, 1999.
- Imre Holl: Ausländische Keramikfunde in Ungarn (14-15. Jh.). Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 42. 1990. 209-267.
- Holl Imre: Anjou-kori kályhacsempék. Archaeologiai Értesítő 132 (2007) 219-240.
- Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490. Kiállítási katalógus. Budapest, 2008. Szerkesztette: Farbaky Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András.
- Jékely Zsombor: Majolikák a későközépkori festészetben. In: Beatrix hozománya. Az itáliai majolikaművészet és Mátyás király udvara. Kiállítási katalógus. Szerkesztette: Balla Gabriella. Budapest, 2008. 31-42.
- Kovács Eszter: A budai majolikák – a budai majolikaműhely. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490. Kiállítási katalógus. Szerkesztette: Farbaky Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András. Budapest, 2008. 351-353.
- Arthur Lane: Later islamic pottery. London, 1957.
- P. I. Riis et Vagn Poulsen: Hama. Fouilles et recherches de la fondation Carlsberg 1931-1938. København 1957.
- Steven Runciman: A kereszties hadjáratok története. Budapest, 1999.
- Christina Tonghini – Ernst J. Grube: „Towards a History of Syrian Islamic Pottery Before 1500”. In: Islamic Art, vol. III. 1989.
- Tóth Csaba: Der „Saracen-Denar”. Folia Archaeologia 49 (2001/2) 349-361.

22 Bibliotheca Corvina, Budapest, 1976. XCIX. tábla.

23 Jékely 2008. 31-42. o.